

אמונה בכוחות הטבע, בלי אמונה בהשגחה פרטית

לפני פטירתו של משה רבנו מעולמנו, הוא עומד ומזהיר את בני ישראל: "ונשמרתם מאד לנפשותיכם, כי לא ראיתם כל תמונה ביום דיבר ה' אליכם בחורב מתוך האש. פן תשחיתון, ועשיתם לכם פסל, תמונת כל סמל וכו'. תבנית כל בהמה אשר בארץ, כל ציפור כנף וכו'. תבנית כל רומש באדמה, תבנית כל דגה אשר במים מתחת לארץ. ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים וכו' והשתחווית להם ועבדתם, אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים אשר תחת השמים. ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל, להיות לו לעם נחלה כיום הזה" (דברים ד', ט"ו-כ'). דברים הללו תמוהים ביותר:

[א] כלום יעלה על דעת שום בר דעת לעבוד ולהשתחוות ולהיכנע תחת "כל בהמה אשר בארץ, כל ציפור, כל רומש באדמה"? כלום יש לנו עסק כאן עם משוגעים?

[ב] ומדוע לפרט עשרה פרטים אלו? והרי כבר כלל את הכל יחד במלים "תמונת כל סמל"?

[ג] ומה פירוש שהקב"ה חילק אותם לעבודת שאר העמים? כלום להם כן מותר לעבוד עבודה זרה? והרי זה משבע מצוות בני נח?

[ד] מה הקשר בין דברי הסיום "ואתכם לקח ה', להיות לו לעם" לכל המפורט בתחילת דבריו?

ועוד נרצה לברר האם צודקים דברי רמ"א (שו"ע או"ח, סוף סימן קנ"ו) שאין אומות העולם מצווים על "שיתוף", כלומר הותר להם כי יחד עם האמונה בהקב"ה יאמינו בכוחות-על נוספים? והרי שו"ת נודע ביהודה (תנינא, יו"ד סי' קמ"ח) סבור שהרמ"א הבין בטעות דברי קדמונינו. ולעצם הדבר, דברי רמ"א הם קשים להבנה. אם האמונה בע"ז היא אחת משבע מצוות בני נח, כיצד נתיר לו זאת ב"שיתוף" עם האמונה בהקב"ה? הרי בזה כמעט בטלנו כל תוקף המצוה הזאת? ועוד, אם דבריו כפשוטם כי מותר לנכרי להאמין ב"שיתוף", אזי גם אם יאמין ביש"ו בנוסף להקב"ה, אין הנוצרי נחשב לעובד ע"ז. כלום לזה התכוון רמ"א?

[ודברים דלהלן למדנו מדברי רנ"ה וייזל, מחבר "רוח חן" (פרשה ט"ו), שקיבל על ספריו הסכמה מ"ערוך לנר" ודבריו הובאו ע"י המלבי"ם והנצי"ב].

יסוד הכל הוא שיש הבדל בין אומות העולם וישראל. האומות הינם תחת שלטון הטבע. אין הקב"ה עורך בעבורם נסים. כפי דברי ר' יהודה הלוי (הכוזרי, חלק ד' פסקא

ג', עמ' קנ"ו) הם תחת השגחה כללית, בלי קשר למעשיהם המפורטים. זו לשונו: "אנו רואים אותם נעזבים ביד הטבע והמקרה, ורק על פיהם יגיעו אם להצלחה או לכשלון, לא בדרך השגחה אלוהית הברורה לכל. וכך יוחדנו רק אנחנו בני ישראל". בכינוי של המקובלים הקדמונים (רמב"ן, ויקרא י"ח, כ"ה ועוד, על סמך פרקי דר' אליעזר, פרק כ"ז) יש על האומות שרים ממונים, כלומר מלאכי מעלה. אין הקב"ה משנה את מזלם מפני מעשיו של יחיד זה או אחר. לעומתם, ישראל לא נמסרו כלל תחת פיקוח של שום שר או מלאך, אלא הם מונהגים ע"י הקב"ה בצורה פלאית נסית, מעל לכל כוחות הטבע [הנקרא "מזל"] וכמעשה אברהם אבינו שהקב"ה הרים אותו מעל לכוכבי מעלה (בראשית רבה מ"ד, י"ב), כלומר גורלם אינו נקבע לפי "מזל" או טבע, אלא לפי מעשיהם בלבד.

וכך לשונו של רמב"ם: "ולפיכך אמרו 'אין מזל לישראל' (שבת קנ"ו). כלומר שאושרם ורעתם אינם בסיבה טבעית ולא כפי נוהג המציאות, אלא תלוי במשמעת [לדבר ה'] או במרי, וזה אות גדול מכל אות. וכבר ביארו כי זה ביחס לכלל [הציבור], וביחס לכל פרט ופרט [ממנו] וכו'. ומן המאמר המפורסם באומה, 'ראה אדם יסורין באים עליו, יפשפש במעשיו' (ברכות ה ע"א). וענין זה עצמו הוא המכוון במאמרו בבחירת האומה [ישראל] 'אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים. ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל, להיות לו לעם נחלה כיום הזה" (דברים ד', י"ט-כ). ("אגרת תחיית המתים", ב"אגרות הרמב"ם", מהד' הגר"י קאפח, עמ' צ"ז-צ"ח).

הרי רמב"ם מלמד אותנו על הבדל יסודי שיש בינינו לבין האומות. אצל ישראל מתנהל גורלנו לפי שכר ועונש. אם ניטיב מעשינו, יוטב לנו. אם נקלקל ונחטא, אנו מזיקים לעצמנו גם בענינים החומריים. כיון שכך הוא הדבר, אין לנו להיות כפופים מדאי למהלכים טבעיים, אין לנו להיות מוכי פחד מפני התהליך הטבעי. כי בכוחו של הקב"ה להפוך אבן למים, להפוך מטה לנחש, לעצור את השמש במהלכה (כמו שעשה יהושע בגבעון). על אומות העולם להיות יראים מתוצאות הטבע, אבל לא אנחנו! כי לנו יש כוח על-טבעי, מחמת שאנו עמו של הקב"ה. ה' חילק כוחות הטבע לאומות, אבל אותנו לקח ה' "להיות לו לעם נחלה".

ולכן כאשר התורה מצוה אותנו בפרשתנו "ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דיבר ה' עמכם בחורב", עניין ההתראה הוא לא לתת חשיבות יתרה לכוחות הטבע. לא לבהמות (הכוח המניע כל מחרשה, או המוביל כל קרון ורכב), ולא לציפור כנף (להתפלא מכוחות התעופה, וקלות התנועה לנוע ממקום למקום), ולא לכל רומש באדמה [שהם מתרבים בריבוי תולדותי עצום, לרבבות מכל מין וסוג], כל דגה שבמים מתחת לארץ (שלמרות כל הטורפים המצויים, דג אוכל דג, בכל זאת נותרים לפליטה מכל סוג ומין). וגם אין לנו לתת משקל יתר לשום גורם פיזי, עצום כמה שיהיה. לא השמש, המאיר עולמנו ביום, ולא הירח המאיר עולמנו בלילות. כי הקב"ה הוא ורק הוא הכוח

העליון, בעל הכוחות כולם (כלשון השו"ע או"ח ה'), ברצותו מאריך וברצותו מקצר. והוא יכול להפוך יום ללילה (כמו שהיה במצרים) ולילה ליום (כמו שהיו בעת קריעת ים סוף). ובזה מובנים דברי סיום של הציטט הנ"ל "ואתכם לקח ה', להיות לו לעם נחלה".

ובזה מובנים דברי רמ"א (או"ח סי' קנו) כי מותר לגוי להאמין ב"שיתוף", כלומר לתת יהבו על כוחות הטבע ולהישען עליהם, אבל עליו גם לדעת שהקב"ה הוא שהמציא את הטבע. וברור שהרמ"א לא התכוון להתיר אמונה בע"ז גולמית טיפשית של עץ ואבן, כמו שהאמינו עמי קדם, וגם לא התכוון למאמיני הנצרות. אבל מיד מתברר לנו שאין לישראל לפחד או להיכנע לשום כוחות הטבע כשלעצמם [ואפילו אמונה ב"שיתוף" יחד עם האמונה בהקב"ה]. עלינו לדעת כי הקב"ה מלמעלה מושך בחוטים, ועושה כל הזמן שינויים בטבע, לתת שכר או עונש (וכדברי רמב"ן, סוף פרשת בא).

ולכן גם היום במצבנו המדיני הקשה שגם אויבינו מבחוץ מאיימים ולוחצים להוציא אותנו מארצנו (ויורים עלינו פצמ"רים יום יום). וגם שונאינו מבפנים זוממים לעקור אותנו מירושתנו, לתת מנחלת אבותינו לזרים למען הקים לעצמם מדינה פלשתינאית, כל זה מפחיד מבחינת הטבע. כל זה מאיים עלינו מבחינת המוחשי לנו. [וברור שהתורה מצוה עלינו לעשות ככל שביכולתנו למנוע מזימתם זאת]. אבל יש לנו אב מושיע, והוא שליט על הטבע. אין אנו משתחווים לבהמה ורמש, רמז לכוחות איתנים של הטבע. יודעים אנו "כי גבוה על גבוה שומר, וגבוהים עליהם" (קהלת ה', ז).

אויבינו ושונאינו יקוים בהם המקרא: "כורה שחת, בה יפול. וגולל אבן, אליו תשוב" (משלי כ"ו, כ"ז) וכמו שהאריכו בזה חז"ל במכילתא (בשלח י"ד, כ"ו) בכמה הוכחות. "בקדירה שבשלו, בה נתבשלו" (רש"י על שמות י"ח, י"א). וישראל עושה חיל. "כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול, כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם" (שמואל"א י"ב, כ"ב).